

УДК 338.1

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Зубенко В.О., к.е.н., доцент,
Толстова А.В., асистент (УкрДАЗТ)

В статті досліджено особливості економічної поведінки в соціалістичній системі, її вплив на формування економічної поведінки сучасних суб'єктів господарювання та визначено основні важелі та чинники, які дозволять регулювати, моделювати економічну поведінку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, економічна поведінка, економічна культура, державне регулювання, підприємництво.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями.

Погіршення рівня соціально-економічного розвитку країн світу, відсутність соціального захисту населення, зростання розриву як між бідними і заможними верствами населення в країнах, так і між бідними та заможними країнами, зростання рівня безробіття, рівня інфляції призводять до кризи довіри влади, невдоволення, обурення і протесту нижчих верств населення, підтвердженням чого є демонстрації в Лондоні, протести середнього класу в Ізраїлі, Греції, Італії, безпрецедентний рух «Occupy Wall Street» в США, підвищення обурення населення та поширення протестів на території України. Зазначена поведінка населення свідчить про необхідність трансформації суспільного устрою країн та місця людини в соціально-економічних процесах розвитку країни.

Поведінка індивіда, групи, суспільства та суб'єктів господарювання обумовлюється конкретними соціально-економічними умовами їх життєдіяльності, встановленою системою цінностей, ідеологією, релігією, психологічним етносом. З одного боку, соціально-економічні умови, що складаються в країні формують певну модель поведінки суб'єкта, а з іншої – вони опосередковані суб'єктивним впливом на економіку, оскільки економічні процеси є проявом людської поведінки. В умовах складної соціально-економічної ситуації та нестабільності, що спостерігаються в Україні виникає необхідність виявлення чинників, що формують поведінку та моделювання економічної поведінки індивіда, суспільства, суб'єктів господарювання, які дозволять направити їх соціально-економічну активність в необхідне русло розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. Проблемам розв'язання питань соціально-економічного розвитку України присвячені дослідження таких видатних вчених як:

Бобух І.М., Геєць В.М., Дикань В.Л., Лукінов І.І. [1-5]. Місце людини в економіці, фактори, що впливають на її поведінку, моли поведінки, які формуються під впливом певних економічних відносин, економічну культуру досліджували: Балакірева О.М., Ноур А.М., Горкіна П., Небрат В.В., Дейнека О.С., Дмитренко М.Й., Іщенко М.П., Нисанов Я. І. та ін. [6-10]. Проте, потребує подальшого дослідження економічна поведінка суб'єктів господарювання в сучасних умовах розвитку України, її модель та можливі чинники і важелі регулювання, моделювання економічної поведінки.

Метою статті є дослідження економічної поведінки в соціалістичній системі господарювання, її перетворення при переході до ринкових відносин та визначення основних чинників, які сприятимуть регулюванню та моделюванню економічної поведінки, котра, в свою чергу, дозволить підвищити рівень соціально-економічного розвитку населення, економічну безпеку та конкурентоспроможність як вітчизняних підприємств, так і країни в цілому.

Виклад основного матеріалу. Перехід України до ринкових відносин супроводжувався різкою зміною цінностей і норм, пов'язаних з економічною діяльністю, які були прийняті в суспільстві та визначали які блага (багатство, зв'язки, влада, статус, види занятості, джерела і способи отримання доходу і т.п.) найбільш важливі або взагалі не важливі для індивіда, а також уявлення членів суспільства про те яка економічна поведінка для них є найкращою. Нові цінності багато в чому суперечать особливостям історично сформованого українського менталітету і типу економічного мислення, що викликає деформації, деструктивну економічну поведінку людей, робить часто непередбачуваним процес вибору; психологічні установки і очікування, що перешкоджають економічній стабілізації.

Відмова від ідеологічних моральних та інших обмежень, які діяли в соціалістичній системі господарювання, надання «радянській людині»

можливості стати повноправним суб'єктом господарювання сприяло створенню сучасної моделі економіки, котру формує індивід для якого характерні відсутність обмежень, етики господарювання, моральних, релігійних норм, пронизаного лише ідеологією системи «трудового виховання», яка готує людей «для праці на користь суспільства», а не для організації господарювання з метою отримання прибутку. В результаті таких перетворень отримано дефіцит культури ведення господарської діяльності, під яким слід розуміти не лише відсутність у свідомості людей необхідних знань та досвіду, економічної свідомості та мислення, які в мінливому середовищі не працюють та перешкоджають формуванню нових моделей економічної поведінки індивіда [11, 12].

Для соціалістичної системи господарювання було характерно:

- створення однорідного суспільства, в якому ніхто не володіє власністю та не отримує від неї дохід;

- наявність ідеології цінності праці на користь суспільству, яка основана на системі трудового виховання.

Осудження егоїстичних мотивів до праці, етики «накопичення» та «придбання» речей корегувало економічну поведінку індивіда, а проблема задоволення матеріальними потребами вирішувалась за рахунок розрахункової кількості речей, які здатні задовільними попередньо розрахований рівень споживання. В задоволенні потреб значний акцент робився на патерналістичну політику держави, основними напрямками якої були безкоштовні медицина, освіта, гарантованість зайнятості, сталість цін. Проте, наявність подвійних поведінкових стандартів, подвійної системи цінностей, котрі були визначені феноменом «радянської людини» призвели до зміщення акцентів з ідеологічної галузі до господарської, наслідками якого є прагнення до матеріального благополуччя із офіційно осудливих стало позитивною цінністю. З'явилась пряма залежність між фінансуванням тієї чи іншої галузі з державного бюджету, включенням її до програми партії; формуванням нової економічної субкультури - «тіньова економіка». Проявлення тіньової економіки було наслідком відміни репресивних форм державного контролю господарської діяльності та неспроможність існуючих механізмів до її ефективного регулювання.

З переходом України до ринкової економіки економічна політика держави поступово перетворилась в економіку фізичних осіб, де основними агентами ринкових та неринкових відносин стають не підприємства, організації (в т.ч. органи влади та управління), а фізичні особи, які мають можливість приймати рішення від імені суб'єктів господарювання. В результаті чого,

економіка України приймає кримінальний відтінок з такими характерними рисами як:

- зростання розриву між особистими інтересами керівників та інтересами трудового колективу підприємства;

- великий розрив в оплаті праці керівників та виконавців;

- зсув інтересів економічних агентів в сторону короткострокових;

- корупція на всіх ланках управління та влади;

- обмеження вільної ринкової торгівлі;

- криміналізація економічних відносин між підприємствами, виробниками та споживачами;

- неефективне використання більшості ресурсів (і з загальносистемної точки зору).

Відсутність нової системи цінностей, корумпованість влади, криміналізація економіки, недосконалість вітчизняного законодавства, відсутність економічної культури ведення бізнесу, несправедлива політика призводять до поширення системної кризи, яка супроводжується економічною, соціальною, духовною кризами, в умовах яких економічна поведінка суб'єктів господарювання стає непередбачуваною та неефективною.

Наявність системної кризи підтверджується низькими рівнем показників соціально-економічного розвитку України. Так за обсягом ВВП на душу населення Україна знаходиться на 134 місці, її випереджають Гаяна, Набібія [4]. Про скорочення споживчої спроможності свідчить різка зміна індексів цін промислової продукції та індекс споживчих цін. За період з січня по жовтень 2011 року порівняно до такого ж періоду попереднього року індекс цін промислової продукції зріс на 15,6%, а індекс споживчих цін – на 4,2% [13].

Одним із основних напрямків державної політики, які формують рівень соціально-економічного розвитку країни та економічну поведінку індивіда є право людини на працю та достойну її оплату, соціальну захищеність населення.

Зростання пенсійного віку, скасування пільг, відсутність середнього класу, зростання розриву між бідними та багатими, низький рівень доходу населення країни, спонукає до проявів агресії з боку населення, формування неефективної моделі економічної поведінки.

Економічна трудова поведінка людей в сучасних умовах розвитку країни пов'язана з процесами майнового та соціально-економічного розшарування.

Не зважаючи на поширення кризових явищ на міжнародному просторі, в пошуках можливих шляхів підвищення рівня доходів громадяни України змушені мігрувати до країн таких країн як Росія, Італія, Польща та інші.

Слід зазначити, що матеріальне положення економічно активного населення України в 2009-2010 роки, проявлення кризи, значно погіршилось, в основному за рахунок зростання кількості сімей з низьким рівнем доходу до 55% населення, що свідчить про скорочення доходного статусу і активізації процесів низхідної мобільності [6, 7].

Сьогодні економічна поведінка людей характеризується підвищенням установок на роботу з невеликим але гарантованим заробітком, скороченням орієнтації на множинну занятість, незначним ростом ризикованої поведінки. Найменш активна економічна поведінка на ринку праці демонструють наймані працівники підприємств державного сектору. Майже 50% працівників даного сектору мають установку на роботу з невеликим, але гарантованим заробітком. Працівники приватних підприємств віддають перевагу ринковим формам економічної поведінки в сфері зайнятості. Поступово зростає кількість громадян, які бажають відкрити свою справу, займатися підприємницькою діяльністю [6].

Одним із ключових факторів функціонування підприємств в сучасних умовах є їх економічна поведінка, яка і визначає характер економічних відносин між суб'єктами господарювання.

В умовах соціально-економічних відносин, які склались сьогодні між державою та суб'єктами господарювання, формується неефективна модель економічної поведінки. Причина криється в психології вітчизняних підприємців, яка сформована була за часів існування соціалістичної системи. Сучасні підприємці – люди, які виражали невдоволення відсутністю економічних свобод та недосконалістю умов для її самореалізації, отримавши цю свободу і разом з нею відповідальність за здійснення або не здійснення економічного вибору – не знали, що з нею робити та в результаті своїх дій формують безвідповідальний бізнес, який проявляється у схильності заможних підприємців – олігархів, в період кризи, влаштовувати ярмарки предметів розкошу, рятувати свій бізнес не за власні кошти, а кошти виділені державою та виводити їх у офшори. Яскравим прикладом цього є отримання консолідованого прибутку по МСФО в розмірі майже 1,3 млрд.долларів, найкрупнішим приватним холдингом України – Групи СКМ, власником якої є Р.Ахметов, що дозволило збільшити статки власника в 4,6 рази [14]. А в офшорні зони з України в 2010 році було виведено 28700 млн.долларів, в тому числі 26500 млн.долларів – на рахунки кіпрських компаній [15]. Дають про себе знати і невиробничий, посередницький характер основної частини сучасного українського бізнесу, який організований у вигляді довгого ланцюга, кожний учасник якого прагне «накрутити» ціну більш ніж

це зробив попередник. Установка яка стоїть за економічною поведінкою таких підприємців виражається у такому понятті як: «чому мої доходи повинні скорочуватися через те, що іншим погано?». В результаті ми маємо зростання ціни на товари та послуги, яке пояснюється зростанням світових цін на нафту та скороченням курсу національної валюти, яке також залежить від коливань на ринку чорного золота.

Слід зазначити, що значний вплив на формування певної моделі економічної поведінки здійснює держава та влада в ній. Нажаль, сьогодні, в умовах складної соціально-економічної ситуації в країні, влада надає допомогу не бідним, а багатим і заможним, не вітчизняним підприємствам, а банкам та фінансовим установам, підтвердження якого є прийняття нового податкового кодексу. Дана поведінка викликана необхідністю повернення боргів, за кошти держави, політичної еліти, яка в умовах стабільної економічної ситуації, фінансувалася бізнес-елітою.

Зазначена поведінка всіх суб'єктів господарювання, розвиток економічної корупції, розвиток системної кризи викликали зростання рівня бідності населення, рівня безробіття, посилення дискредитації окремих категорій населення, масові порушення основних прав і свобод людини в соціально-трудої сфері.

Зрозуміло, що економічна поведінка обумовлена цілим рядом факторів, основними серед яких є соціально-економічне положення країни, економічні потреби, інтереси, установки населення, різних соціальних груп, а також соціально-економічна політика країни. На шляху становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки України, в умовах обмежених ресурсів, нестабільної соціально-економічної ситуації основну роль в розв'язанні проблеми сучасної економіки країни відіграє активізація або моделювання економічної поведінки всіх суб'єктів господарювання, за рахунок визначення основних напрямків та чинників, що формують поведінку держави, підприємництва, суспільства, формування економічної культури, системи цінностей, економічної свідомості, економічного мислення, економічних інтересів. Основним важелем та координатором економічної поведінки, особливо в сучасних умовах нестабільності, повинна бути держава.

Держава повинна впроваджувати таку форму регулювання, яка з одного боку давала б достатньо можливостей для проведення економічної ініціативи, а з іншої – встановлювала б інтереси суспільства та споживача бар'єри проти «свавілля». Впровадження соціально-економічного принципу прискорення темпів життя стимулюватиме формуванню відносин між владою та бізнесом на більш високому соціально-моральному рівні співпраці. Між владою та

бізнесом повинні відбуватися коректні діалоги, де кожна сторона зможе вирішувати своє завдання: бізнес – отримувати прибуток, сплачувати податки, створювати робочі місця, платити заробітну плату, а держава – проводити ефективне державне регулювання, ефективно використовувати, розподіляти бюджетні кошти. Держава повинна сприяти розвитку бізнесу, активно підтримувати вітчизняного виробника, підприємців які роблять значний вклад в економіку регіону, суспільства. Суб'єкти, які беруть участь і надають допомогу в реалізації соціально значущих проєктів повинні користуватися підтримкою держави.

В сучасних умовах розвитку підприємництво покликане враховувати безліч людських і соціальних аспектів впливу свого бізнесу на працівників, споживачів, здійснювати позитивний внесок у вирішення соціальних потреб суспільства. Люди, як правило, очікують від бізнесу не тільки високих економічних результатів, а й суттєвих досягнень з погляду соціальної мети і соціальних цінностей. Підприємці повинні активно і справедливо діяти в сферах захисту довкілля, суспільної безпеки, захисту прав споживачів. Вони мають бути соціально відповідальними, а виробництво – піклуватися про суспільство.

Слід зазначити, що превалювання довгострокових перспектив у соціально зорієнтованому суспільстві надає можливість створити сприятливі умови для діяльності бізнесу. Навіть коли короткострокові витрати у зв'язку зі соціальними діями високі, то в довгостроковій перспективі вони можуть стимулювати ріст прибутку. Відмова від принципу максимізації прибутку будь-якою ціною і методами та підвищення рівня звітності і соціально-моральної відповідальності бізнесу перед суспільством дозволить сформувати привабливий образ підприємця для населення та споживача.

Також ефективний бізнес повинен виділити сукупність принципів і правил в управлінських взаємовідносинах власників, робітників, службовців, а також систему цінностей і переконань, яких будуть притримуватися весь персонал підприємства. Це, в першу чергу, моральний кодекс поведінки всіх учасників бізнесу, положення про кількісний склад і якість життя працівників, культурний рівень персоналу, погляд та позиції власника, його переконання та цінності життя.

Економічні відносини між суб'єктами різних рівнів господарювання повинні будуватися на основі культури праці, її високій продуктивності, наукових методах організації праці, обов'язковості партнерів, яка закріплена договором, чесним словом підприємця та ґрунтується на високих заробітках працівників.

Золотим правилом ефективного бізнесу має стати зміцнення його економіко-етичної основи. Оптимізація трудового етику дозволить впровадити ефективну систему цінностей та регулювати, моделювати економічну трудову поведінку економічно активного населення країни.

Висновки. З вище зазначеного зрозуміло, що ключовими факторами, які спроможні активізувати та дозволять сформувати ефективну модель поведінки є державне регулювання, спрямоване на розвиток та задоволення інтересів суспільства, формування економічної культури як на рівні держави, так і рівні підприємств. Вищий рівень соціальної та моральної відповідальності потребує участі в формуванні суспільних очікувань, в процесі підприємницької діяльності, коли потрібно не лише реагувати на потреби, але і формувати їх, займаючи керівну роль в соціальному житті суспільства. Що стосується моделювання економічної поведінки індивіда, слід зазначити, що кожній людині необхідно привести свої потреби до реальної необхідності, діяти не лише в своїх корисних цілях, а за ради оточуючих, суспільства, у відповідності з загальним законом розвитку, морально-етичними нормами.

Моделювання економічної поведінки, особливо в умовах складної та нестабільної соціально-економічної ситуації, дозволить підвищити рівень довіри населення до влади, підприємств, прискорити процес прийняття ефективних управлінських рішень, які сприятимуть зростанню рівня соціально-економічного розвитку України, її ефективному позиціонуванню на міжнародній арені.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобух І.М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України : монографія / І.М. Бобух; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 372 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
3. Дикань В.Л. Перспективи розвитку України в глобальній економічній системі // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. - № 34. – С. 141-147.
4. Дикань В.Л. Соціально-орієнтована ринкова економіка України в умовах глобалізації // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. - № 35. – С. 15-19.
5. Лукинов І.І. Еволюція економічних систем / І.І. Лукинов. - М.: ЗАО «Издательство Экономика», - 2002. – 567 с.
6. Балакирева О. Влияние социально-экономического неравенства на экономическое поведение населения Украины / О. Балакирева, А.

Ноур // Економіка України . – 2011. - №11. – С. 60-68

7. Горкіна Л.П. Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / Л.П. Горкіна, В.В. Небрат // к., Інститут економіки та прогнозування НАН України. – 2010. – С. 670

8. Дейнека О.С. Экономическая психология / О.С. Дейнека. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. – 160с.

9. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна ефективність: монографія / за ред. Г.Ф. Хоружого. – К.: УБСНБУ, 2009. – 255с.

10. Нисанов Я. И. Экономическое поведение человека как феномен хозяйственной реальности : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.01 / Нисанов Я. И.; [Место защиты: Рос. гос. торгово-эконом. ун-т].- Москва, 2008.- 198 с

11. Кузьминов Я.И. Советская экономическая культура: наследие и пути модернизации. / Я.И. Кузьминов // Вопросы экономики. – 1992. - №3. – С.44-57

12. Экономическая психология / под.ред. И.В. Андреевой . – СПб: Питер, 2000. – 512с.

13. Державний комітет статистики [Електроний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

14. Холдинг Ахметова увеличил прибыль в пять раз [Електроний ресурс] / Режим доступу: http://dengi.ua/news/86870_Holding_Ahmetova_uveli_chil_pribyl_v_pyat_raz_.html

15. Тимошенко пожалуется в ГПУ: Нацбанк запустил "печатный станок", чтобы выводить средства в офшоры [Електроний ресурс] / Режим доступу: <http://txt.rus.newsru.ua/ukraine/18jan2011/offshore.html>

Аннотация. В статье исследованы особенности экономического поведения в социалистической системе, ее влияние на формирование экономического поведения современных субъектов хозяйствования и определены основные рычаги и факторы, которые позволят регулировать, моделировать экономическое поведение.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, экономическое поведение, экономическая культура, государственное регулирование, предпринимательство.

Summary. In article features of economic behaviour in socialist system are investigated, its influence on formation of economic behavior of modern subjects of managing and the basic levers and factors which will allow regulating, model economic behavior are defined.

Keywords: social and economic development, economic behavior, economic culture, state regulation, business.

*Рецензент к.е.н., доцент УкрДАЗТ Токмакова І.В.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.*

УДК 330.161:339.9

АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ

Карпенко О.О., к.е.н., доцент (КДАВТ)

Проаналізовано моделі створення кластерів у світі, визначено кількість основних кластерів у країнах світу за галузевою ознакою, розглянуто світовий досвід реалізації кластерної стратегії розвитку та адаптовано його до умов української економіки.

Ключові слова: кластер, модель кластероутворення, кластерна стратегія розвитку.

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. На сьогоднішній день одним з найбільш ефективних і перспективних напрямків розвитку сучасної економіки є виробнича кооперація. У світовій господарській практиці виробнича кооперація реалізується, в основному, через створення та функціонування кластерів - об'єднань